

בס"ד

"לא תחמד" - למה אסרה התורה לחמוד? לפרשת יתרו

"יכול שלא יאמר: לאוי (=הלוואי) עיני כעינו, לאוי (=הלוואי) להן שערי כשערו, תלמוד לומר 'שורו וחמורו'... דברים שאפשר להן לבוא תחת ידך וחברך חסרין".

את הגדרת המכילתא לחמדה - "הכובש כבושין ליטלן" - מצייע הרב אלחנן סמט לבאר על פי משמעות הביטוי "כבושנו של עולם" (חגיגה יג ע"א). רש"י שם פירש "סתרו של עולם", והוא מביא דוגמאות נוספות, דהיינו 'החושב מחשבות בותר כיצד ליטלן', כלומר: המחבל תחבולות לשם העברת דבר לבעלותו.

כלומר על פי המכילתא ההבדל בין שני האיסורים היא ההבחנה בין תשוקה **תאורטית** למה שביד חברו ('הלוואי...'), לבין תכנון תכניות מעשיות **לנטילת** הדבר מיד חברו. **שני האיסורים הם במחשבת הלב.**

אולם ניתן לפרש את המילים 'כובש כבושין ליטלן' בדומה לביטוי 'דברי כבושין', כלומר 'מפעיל לחץ על הבעלים ליטלן ממנו' (ובלשון הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה המובאת להלן: "הכביד עליו ברעים" וכו'), ואז אפשר שגם המכילתא דרשב"י סבורה שאין עוברים ב'לא תחמד' אלא בעשיית מעשה, ובדומה למכילתא דר' ישמעאל שבה נאמר (מהדורת הורוביץ-רבין עמ' 235):

4. מכילתא דר' ישמעאל

או אפילו חומד בדיבור, תלמוד לומר (דברים ז', כה) "לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" - מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן עד שעושה מעשה.

ומסביר הרב סמט שהלימוד של המכילתא מן הפסוק בדברים ז', כה נובע כנראה מהשיקול שפועל מן השורש חמ"ד נושא משמעות של **איווי** והוא מצריך השלמה של מושא פועלי אשר ילמד על **תוכן החמדה**.

ומכיוון שבאיסור 'לא תחמד' שבעשרת הדיברות אין השלמה כזו, לכן חיפשה המכילתא פסוק אחר שנאמר בו 'לא תחמד' כדי שישמש לו ביאור.

בפסוק בדברים ז', כה) נמצא שהאיסור הוא לחמוד לקחת, והוא אינו נגמר אלא בלקיחה בפועל - "ולקחת". המכילתא למדה מעין גזירה שונה מפסוק זה לפסוק שבעשרת הדיברות.

אלא שמבחינת פשוטו של מקרא, ייתכן שפועל מהשורש חמ"ד כשהוא בא ללא כל פועל עזר, כמו בעשרת הדיברות, משמעותו

הדיבר העשירי החותם את עשרת הדברות הוא:

1. שמות כ'

יג לא תחמד בית רעך {ס} לא-תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך.

והמקבילה שלו בעשרת הדברות המופיעות בפרשת ואתחנן:

2. דברים ה'

יז ולא תחמד אשת רעך {ס} ולא תתאנה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך.

בשעור נעסוק תחילה בהגדרת איסור "לא תחמד". המסקנה העולה מסקירה זו היא, כי הן בדברי חז"ל והן בדברי הראשונים רווחת הדעה שהאיסור הוא על מחשבת האדם. (לפי חלק מהדעות, כך הדבר ביחס לאיסור 'לא תתאוה' בלבד).

לאחר מכן ננסה להסביר את טעמו של האיסור הזה, הבא להגביל את מחשבותי ואת רגשותי של האדם אף במקום שאינם באים לידי גילוי חיצוני מעשי.

נביא שלוש תפיסות שונות לטעמו של האיסור, ונראה כיצד הם משלימות זו את זו.

הגדרת האיסור

כאשר משווים את הנוסח של איסור 'לא תחמד' בשמות ובדברים, עולה בין השאר השאלה מה משמעות החילוף של איסור "לא תחמד" באיסור "ולא תתאוה" שבספר דברים? האם יש הבדל בין האיסור לחמוד לבין האיסור להתאוות?

המכילתא דרשב"י מבחינה בין איסור 'לא תחמד' לבין איסור 'ולא תתאוה' ואומרת (מהדורת אפשטיין-מלמד עמ' 153):

3. מכילתא דרשב"י

"לא תחמד" ולהלן הוא אומר "ולא תתאוה בית רעך" - לחייב [על תאוה בפני עצמה ועל חמדה בפני עצמה].

איזו היא תאוה? האומר לנ"י (=הלוואי) שיהיה לי את מה שיש ביד חברי חמדה - הכובש כבושין ליטלן. מניין התאוה אדם סופו לחמוד, שנאמר: לא תתאוה ולא תחמד.

הערה: בשורה המגדירה "איזו היא תאוה" כתב היד של המכילתא חסר, ולפי העניין יש להשלים מעין זאת: 'האומר לוי (=הלוואי) שיהיה לי את מה שיש ביד חברי'.

השלמה זו מסתברת על פי המשך דברי המכילתא:

רש"י, בניגוד לרמב"ם, הולך בפירושו לדברים ה', יז בעקבות תרגום אונקלוס ומפרש כי אין הבדל בין 'לא תחמד' לבין 'לא תתאוה' ואומר:

7. רש"י, בפירושו לדברים ה', יז

"ולא תתאוה" - 'ולא תירוג' (- כך תרגם אונקלוס), **אף הוא לשון חמדה**, כמו "יִחְמַד לְמִקְאָה" (בראשית ב', ט) דמתרגמינן (- בתרגום אונקלוס) 'דמרגג למחזי'.

ואכן, בהמשך הסיפור על גן העדן בספר בראשית נאמר:

8. בראשית ג' ו'

וַתֵּרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמִאֲכָל וְכִי תֵאָוֶה הוּא לְעֵינַיִם / וְנִחְמַד הָעֵץ לְהִשְׁכִּיל.

ושוב תרגם אונקלוס:

8. אונקלוס

"ונחמד העץ להשכיל" - 'ומרגג אילנא לאסתכלא ביה' הרי ש'תאוה לעיניו' מקביל ל'נחמד להשכיל' (- להסתכל בו).

(הרב סמט מעיר שלמרות שבפסוק ששהבאנו מבראשית מקבילים שני השורשים או"ה וחמ"ד (ולדעת רש"י כך הוא גם בדיבר העשירי שבספר דברים) אין זאת אומרת ששני השורשים הללו זהים לכל דבר ועניין גם בהקשרים אחרים.

התאוה במקרא היא בדרך כלל בלב או בנפש, ועל כן היא יכולה לחול גם על דבר שאינו נוכח:

9. דברים י"ב, כ

"כי תאוה נפשך לאכול בשר".

החימוד לעומת זאת חל בדרך כלל רק על מה שאדם רואה.

אם אין הפרש בין 'לא תתאוה' לבין 'לא תחמד', מסתבר שזהו לאו אחד, הן בספר שמות והן בספר דברים.

ואכן, מוני מצוות אחדים מנו כאן רק לאו אחד:

רס"ג (לא תעשה צ'); רבי אליעזר ממיץ בספר היראים (סימן רנ"ד במהדורה הישנה וסימן קט"ו ביראים השלם); ספר מצוות גדול (לאו קנ"ח); ספר מצוות קטן (סימן י"ט). (חלקם אף כתבו בפירוש כי אין כל הבדל בין משמעות 'לא תחמד' למשמעות 'לא תתאוה').

הגדרת הלאו בשיטת היראים והסמ"ג ובשיטת הסמ"ק

ונשאלת השאלה כיצד ביארו החולקים על הרמב"ם את הלאו האחד, הנאמר (לשיטתם) בלשונות שונים?

האם ביארוהו כאיסור לקחת דבר מרעהו (כפי שביאר הרמב"ם את איסור 'לא תחמד'), או שמא כאיסור על השתקעות נפשית ברציית דבר של רעהו (כפי שביאר הרמב"ם את איסור 'לא תתאוה')?

בעל 'ספר היראים' ובעל 'ספר מצוות גדול' (הסמ"ג) ביארו את הלאו הזה כאיסור לקיחה בלבד, ואומר בעל ספר היראים:

10. בעל ספר היראים

"אבל חומד במחשבה בלא מעשה אינו עובר בלא תחמד".

מקור הגדרתם זו את המצווה הוא בדברי המכילתא דרבי ישמעאל שהובאו לעיל.

לעומתם כותב בעל 'ספר מצוות קטן' (סמ"ק). רבי יצחק מקורביל, מבעלי התוספות:

11. בעל 'ספר מצוות קטן'

ואף על גב דאמרינן במכילתין (= מכילתא דרבי ישמעאל) "יכול בדברים, תלמוד לומר... 'ולקחת לך' - מה להלן מעשה

רחבה ביותר והיא כוללת כל השתוקקות לדבר (אף ללא כל תוכנית מעשית ביחס אליו).

המכילתא דרשב"י לא עמדה לפני רוב הראשונים, והרמב"ם היה מן היחידים שהכירו אותה והשתמשו בה ואכן, בספר המצוות שלו (מצוות לא תעשה רס"ה ו-רס"ו), מונה הרמב"ם את "לא תחמד" ואת "לא תתאוה" כשני לאווין שונים, על פי שיטתה (תרגום ר"י קאפח ז"ל):

5. הרמב"ם בספר המצוות

רס"ה: האזהרה שהוזהרנו מלהעסיק מחשבותינו בתחבולות היאך לרכוש קניין של זולתנו מאחינו. וזה הוא אמרו יתעלה "לא תחמד בית רעך". ולשון המכילתא: "לא תחמד' - או אפילו חימוד בדבר (= בדיבור), תלמוד לומר (דברים ז', כה) 'לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך', מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן נמי עד שעושה". הנה נתבאר לך שהלאו הזה מזהיר מלעשות תחבולות כדי ששגיג לעצמנו דבר אשר חמדנו אותו מרכוש אחינו, ואפילו בקנייה ומתן דמים מרובים, והרי כל זה עברה על 'לא תחמד'.

הגדרת המצווה במילים אלו מתאימה לדברי המכילתא דרשב"י כפי שפירשנו אותם: 'לא תחמד' פירושו לא תחבל תחבולות בלב כיצד להשיג את קניין הזולת.

אבל הרמב"ם משלב גם את דברי המכילתא דרבי ישמעאל, המגדירה לאו זה של לא תחמד כלאו שמצריך מעשה.

בלאו הבא במניינו מפרש הרמב"ם את איסור 'לא תתאוה':

רס"ו: האזהרה שהוזהרנו מלתלות מחשבותינו בכך שימצא חן בעינינו רכוש זולתנו ונשגה בו (- ביאור הרב קאפח: שלא נפעיל את מחשבותינו לחבב על עצמנו דבר שהוא של הזולת). לפי שזה יביא לידי עשיית תחבולה לרכישתו, וזה הוא לשון הלאו אשר נאמר בעניין זה, אמר "לא תתאוה בית רעך". ואין שני הלאוין בעניין אחד, אלא הלאו הראשון, והוא "לא תחמד", מזהיר מלרכוש מה שקנה זולתנו, והלאו השני מזהיר אפילו על התאוה והחינון (- מלשון יחן) בלבד.

ולשון המכילתא [דרשב"י]: "לא תחמד בית רעך" - ולהלן הוא אומר 'לא תתאוה בית רעך', לחייב על התאוה בפני עצמה ועל החימוד בפני עצמו."

מפורש אפוא שהלאו האחד - 'ולא תתאוה' - הוא סייג וגדר ללאו האחר - 'לא תחמד', כמפורש במכילתא דרשב"י שהובאה לעיל: "התאוה אדם סופו לחמוד".

בהתאמה לכך פוסק הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה:

6. הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה פרק א הלכות ט-י

הלכה ט: כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חברו... והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר "לא תחמד"... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד, כענין שנאמר "לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך" - חימוד שיש בו מעשה.

הלכה י: כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חברו וכל כיוצא בהו... כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה לבו בדבר, עבר בלא תעשה, שנאמר "לא תתאוה" - ואין תאוה אלא בלב בלבד.

כמו הרמב"ם כתבו גם בעל הלכות גדולות ובעל ספר החינוך (לאו לח בפרשת יתרו ולאו תטז בפרשת ואתחנן), שמנו אף הם שני לאווין - 'לא תחמד' ו'לא תתאוה'.

לגזול, יבוא לידי שפיכות דמים. **צא ולמד ממעשה אחאב ונבות.**

'מעשה אחאב ונבות' מובא בקשר ללאו של 'לא תחמד' גם בפסיקתא רבתי פסקה כא (קז ע"א במהדורת איש שלום):

14. פסיקתא רבתי פסקה כא

מפני מה נאמרו עשרת הדיברות בלשון יחידי (- כלומר, בלשון פנייה אל היחיד)? מפני שהיחידים ביטלו אותם...

(וכאן מובאות דוגמאות מן המקרא ליחידים מישראל שביטלו כל אחד מן הדיברות)

"לא תחמד" - ביטל אחאב: "הרצחת וגם ירשת" (מל"א כ"א, יט).

ואכן, פרשת רצח נבות (מל"א פרק כ"א) היא דוגמה מובהקת לתחמת רכושו של הזולת המתגלגלת על לידי רצח.

אחאב נתן עיניו בכרם נבות הסמוך להיכלו בעיר יזרעאל. הוא הציע לנבות שנאמר:

15. מל"א כ"א ב'

ב תנה לי את פרמך ויהי לי לגן זקק, כי הוא קרוב אצל ביתי, ואתנה לך תחתיו פרם טוב ממנו, אם טוב בעיניך אתנה לך כסף מחיר זה.

ג ויאמר נבות אל אחאב חלילה לי מיהנה מתני את נחלת אבתי לך:

סירובו המנומק והנחרץ של נבות אינו מביא את הפרשה לידי גמר, משום שאחאב ממשיך לחמוד את כרם נבות ולהתאוות לו (מל"א כ"א ד):

ד ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף על הדבר אשר דבר אליו נבות... וישכב על מטנו ויסב את פניו ולא אכל לחם.

כאן נכנסת איזבל לתמונה ומבטיחה לאחאב (פסוק ז):

ז "קום אכל לחם ויטב לבך, אני אתן לך את פרם נבות היזרעאלי".

אחאב יכול היה לשער באילו דרכים תנקוט איזבל כדי 'לתת' לו את כרם נתינו, אך הוא אינו שואל ואינו מתעניין בכך אלא שותק.

עתה פועלת איזבל כפי המתואר בהמשך, ושניים מעשרת הדיברות נרמסים בפעילותה: **"לא תענה ברעך עד שקר"** - בעדותם של עדי השקר שנשכרו להעיד נגד נבות כי 'ברך' אלוהים ומלך; ו**"לא תרצח"** - בסקילתו של נבות על לא עוול בכפו.

לאחר שהצליחה איזבל לממש את תכניתה היא שבה אל אחאב ואומרת לו (מל"א כ"א טו):

טו קום רש את פרם נבות... כי אין נבות חי כי מת

אחאב אינו שואל מדוע וכיצד מת נבות, אולם אין כל ספק שהוא מבין את נסיבות מותו, שכן ירושת הכרם על ידי אחאב אינה מתאפשרת עתה אלא מכוח החוק, שהיה ידוע בישראל ובעמים אחרים בסביבה, המעניק למלך את רכושו של מי שהומת כמורד במלכות. עתה נאמר:

טז ויהי פשע אחאב כי מת נבות וינס אחאב לרדת אל פרם נבות היזרעאלי לרשתו.

אחאב יורד לרשת את כרם נבות מייד, בלא שהיות, וכדבר המובן מאליו - ובכך מעיד על עצמו כי זו בדיוק התוצאה שלה

ציפה. בירידתו לרשת את כרם נבות מתבררת אפוא למפרע אחריותו של אחאב לרצח נבות, ועל כן דווקא באותו מקום

ובאותו רגע פגש בו אליהו הנביא והטיח בו את דבר ה':

יט "הרצחת וגם ירשת?!"

אולם יש להדגיש: לא בבת אחת הפך אחאב לשותף (סמוי) ברציחת נבות! בראש הסיפור הוא מתגלה כאדם נדיב לכאורה,

אף כאן מעשה", **מכל מקום נראה שאף בלב אסור**, אך אינו נגמר להתחייב עליו עד שיעשה מעשה.

נראה מדבריו שהאיסור 'לא תחמד' (או 'לא תתאוה') הוא אמנם איסור לחמוד **בלב**, אך תנאי יש בדבר, שאין אדם עובר על הלאו הזה בשלמות עד שיעשה מעשה על פיו.

כפי שראינו דבר זה למדו במכילתא דרבי ישמעאל מפסוק שנאמר במקום אחר בעניין עבודה זרה (דברים ז', כה):

"לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך";

ואם כן אף במקומנו המקרא חסר ויש להשלימו: **'לא תחמד... כל אשר לרעך ולקחת לך'** - בחמדת הדבר בלב מתחיל האיסור, ובלקיחה בפועל הוא נשלם.

הסבר זה מתאים גם לדברי הרמב"ם בביאור איסור 'לא תחמד'. המעיין בדבריו בספר המצוות וביד החזקה ייווכח שהרמב"ם לא טען שחמדה היא עצם מעשה הלקיחה אלא אדרבה - החמדה קודמת למעשה הלקיחה - ובכל זאת אין עוברים על הלאו עד הלקיחה.

פירוש ראב"ע ופשטנים נוספים

מפרשי הפשט הראשונים לא הזכירו בדרך כלל שעל איסור לא תחמד עוברים רק במעשה, שכן דבר זה באמת אינו מתחייב מפשוטו של מקרא. ממילא, **לא הבחינו הללו בין איסור 'לא תחמד' לבין איסור 'לא תתאוה'**.

ראב"ע בביאורו הארוך לעשרת הדיברות שבספר שמות מתייחס לאיסור **'לא תחמד'** הן **במבוא** הרחב שהקדים לעשרת הדיברות והן **בביאור לדיבר העשירי** עצמו.

במבוא טוען ראב"ע כי **אין כל הבדל עקרוני בין נוסח הדיברות שבספר שמות לזה שבספר דברים**, וממילא **אין הבדל בין 'לא תחמד' לבין 'לא תתאוה'**:

12. ראב"ע במבוא לעשרת הדיברות

... גם 'תחמד' ו'תתאוה' מבטן אחד יצאו. והשם אמר (- בספר שמות) **"לא תחמד בית רעך"** כי אנשי השכל יקנו בית, ואחר כך אשה, ואחר כך עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. וככה הם סדורים בפרשה הזאת. ומשה סידרם (- בספר דברים) על דרך אחרת, כי הבחורים חומדים אשה תחילה, ואחר כך בית... ונראה שכך סובר גם **ספורנו** בפירושו שם ההולך בעקבות ראב"ע.

(אמנם בפירושו לספר דברים ביאר ראב"ע בדומה לרמב"ם, כי **לא תחמד הוא במעשה ואילו לא תתאוה הוא 'לשון תאוה בלב, ולא תצא לפועל'**. והוא מציע לבאר כך גם את 'לא תחמד' השני שבספר שמות.

אך בביאורו הארוך לספר שמות הוא מזכיר פירוש זה (במבוא לפירושו לעשרת הדיברות), ושולל אותו בחריפות רבה כ"דברי הבלי", ואף מקשה עליו קושיה שבעיניו היא מכרעת).

האיסור כסייג לאיסורים חמורים אחרים - טעמו בדברי הרמב"ם

13. הרמב"ם בהלכות גזלה ואבדה פרק א הלכה יא

התאוה מביאה לידי חימוד והחימוד מביא לידי גזל, שאם לא רצו הבעלים למכור אף על פי שהרבה להם בדמים והפציר ברעים, יבוא לידי גזל שנאמר (מיכה ב', ב) **"וחמדו שדות וגזלו"**. ואם עמדו הבעלים בפניו להציל ממונם או מנעוהו

אלא שמן הסוגיות הראשונות במסכת בבא-בתרא למדנו שאדם עלול להזיק את חברו גם בעיניו - "היזק ראייה שמה היזק" ואסור לעשותו, ועל כן שני שותפים באותה חצר, וכך כותב הרמב"ם בהלכות שכנים פרק ב הלכה יד, על פי הסוגיות האלה:

17. הרמב"ם בהלכות שכנים פרק ב הלכה יד

"יש לכל אחד מהן לכוף את חברו לבנות הכותל באמצע (- החצר) כדי שלא יראהו חברו בשעה שמשמש בחלקו".

ומסביר הרב סמט:

18. הרב סמט

איסור 'לא תחמד' מלמדנו שאדם יכול לפגוע בחברו ולהסיג את גבולו גם בלבו ובמחשבותיו. עצם השתוקקותו ליכל אשר לרעהו מהווה 'הסגת גבול רוחנית', שאף שנוקה אינו ניכר לעין (ואף אינו מודע לרעהו זה), הוא חמור וקשה אף יותר מהיזק ראייה סתמי. לא ניתן לאמוד אותו במונחים כספיים ולא ניתן לתבוע את החומד את אשר לרעהו בבית דין, אך ניתן לאסור זאת בצו אחרון זה שבעשרת הדיברות.

וכך גם כותב מ"ד קאסוטו בפירושו לספר שמות (עמ' 166):

19. מ"ד קאסוטו בפירושו לספר שמות

חידוש נשגב נמצא בדיבור 'לא תחמד'... האדם מחויב חיוב יסודי להימנע לא רק מלנאוף את אשת רעהו ומלגנוב מה ששייך לרעהו, אלא גם מלהשתוקק לאשת רעהו ולרכוש רעהו. אף בתשוקה זו הוא עובר עברה חמורה נגד העקרונות שבהצהרה האלוהית (- ההתגלות שבעשרת הדיברות). כנראה הכוונה היא לא רק שהתשוקה תוכל להביא לידי מעשה ומן הראוי לאסור אותה משום סייג, אלא גם שהתשוקה עצמה היא כבר הסגת גבול, במחשבה אם לא במעשה.

לסיכום, שני הטעמים הקודמים שהבאנו לאיסור 'לא תחמד' ביארו אותו כאיסור שנועד להגן על 'רעד' מפני פגיעה אפשרית של החומד את כל אשר לו, אם פגיעה בפועל שעלולה להשתלשל מחמתו, אם פגיעה נסתרת המצויה בעצם התשוקה לכל אשר לרעהו.

על פי הסברים אלו מהווה איסור 'לא תחמד' המשך ישיר של האיסורים הקודמים ב'לוח השני' של עשרת הדיברות, או בשמשו להם סייג (לפי הטעם הראשון), או בהגביהו את רמת הדרישה של קודמיו עד להימנעות מלהזיק את רעהו אף במחשבה וברגש.

האיסור בהגנה על החומד עצמו - פילון האלכסנדרוני

אופיו של איסור 'לא תחמד' - המגבלה שהוא מטיל על עולם הרגש הפנימי של האדם - מעלה על הדעת טעם אחר: איסור זה נועד לחנך את האדם עצמו ולהביאו לטהרת הנפש - לזיכוכה מתשוקות פסולות המעכירות אותה.

לא על הזולת באה המצווה להגן בעיקר, אלא על החומד עצמו, שהרי כמו שאומרת המשנה באבות:

20. אבות פ"ד מכ"א

"הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם".

בדרך דומה פירש פילון האלכסנדרוני את הדיבר העשירי בחיבורו 'על עשרת הדיברות', ונביא חלק מדבריו על הדיבר העשירי (מתוך סעיפים 142-153, עמ' 212-213 בכרך השני של כתבי פילון):

המציע לשכנו הצעה הוגנת ומנומקת, ואינו מנצל כלל את מעמדו כמלך לחוץ על נבות.

אף בשכבו על מיטתו בצום ובחוסר אוניים נוכח סירובו של נבות, הוא נראה בעיניו רחוק מכל מזימות רצח.

קשה לתאר בשלב הזה של הסיפור, כיצד עתיד אחאב להידרדר מבקשה תמימה משכנו עד להיותו שותף למה שאירע לבסוף.

ובכל זאת, התערבותה של איזבל הופכת את אחאב לשותף לעברה החמורה, בתחילה בהסכמה שבשתיקה, ולבסוף בנכונותו לרדת לרשת את כרם נבות שנרצח לשם כך.

מעשה כרם נבות מלמד אותנו את כוחן של חמדת הלב ושל תאוות הנפש לרכוש של הזולת, שאינן מרפות מלב חורש אוון, ולאט לאט מורידות את בעליו לדיוטה המוסרית התחתונה.

ספרות העולם, כמו גם המציאות היומיומית, מלאות דוגמאות מעין זו, שבהן הופכת העבירה על איסור 'לא תחמד' לזרז לאיסורים חמורים יותר: גזל, ניאוף ורצח.

דוגמה מפורסמת נוספת מופיעה באגדות החורבן שבמסכת גטין (נח ע"א):

16. אגדות החורבן שבמסכת גטין (נח ע"א)

אמר רב יהודה אמר רב: מאי דכתיב (מיכה ב', ב) "וְעִשְׂקוּ גִבּוֹר וְיִיתוּ וְאִישׁ וְנִחְלָתוֹ"? מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו ושוליא דנגרי הוה, (= ושוליה של נגר היה). פעם אחת הוצרך (רבו) ללוות. אמר לו (- שולייטו): שְׁגַר אַשְׁתְּךָ אַצְלִי וְאֶלּוּוּנָה. שיגר אשתו אצלו. שהה עמה שלושה ימים. קדם (- רבו הנגר) ובא אצלו. אמר: אשתי ששיגרת ליך, היכן היא? אמר לו: אני פטרתיה לאלטר, ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך. אמר לו: מה אעשה? אמר לו: אם אתה שומע לעצתי - גרשה. אמר לו: כתובתה מרובה. אמר לו: אני אלוך ותן לה כתובתה. עמד זה וגרשה, הלך הוא ונשאה. כיון שהגיע זמנו ולא היה לו לפרוע, אמר לו: בוא ועשה עמי בחובך! והיו הם יושבים ואוכלים ושותין, והוא היה עומד ומשקה עליהן, והיו דמעות נושרות מעיניו ונפלות בכוסיהן. ועל אותה שעה נחתם גזר דין (- על חורבן ירושלים בימי בית שני).

וגם מעשה זה הוא תוצאה של הנאמר בראש הסיפור הזה: "מעשה באדם אחד שנתן עיניו באשת רבו" - דהיינו מאיסור "לא תחמד אשת רעך".

לסיכום, על פי תפיסה זו, מהווה איסור 'לא תחמד' סייג וגדר לאיסורים חמורים ביותר העלולים להשתלשל ממנו ושיש בהם פגיעה קשה בזולת - איסורי גזל וניאוף, והאיסור החמור מכולם: איסור רציחה.

אלא שהקושי בטעם זה הוא בכך שהוא הופך אחד מעשרת הדיברות למצות לוואי לדיברות שלפניו "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנב".

בהיותו סייג לאיסורים חמורים אחרים מאבד איסור "לא תחמד" את חשיבותו העצמאית.

אלא ששייכותו של איסור "לא תחמד" לעשרת הדיברות מלמדת דווקא על חשיבותו העקרונית והעצמאית.

האיסור מגן על 'רעד' מנזק חמדתו של החומד - מ"ד קאסוטו

ראינו שחמדת "כל אשר לרעד" - אשתו, ביתו או רכושו - אף שהיא כבושה בלב החומד ואינה ניכרת כלל במעשיו, נתפסת כמוזיקה את חברו, ועלולה להביא את האדם להזיק את חברו בפועל, לפגוע בגופו או בממונו, להרוס את משפחתו במעשה ניאוף או אף ליטול את חייו.

משאלה זו מתחייבת השאלה האחרת, בתחום התורני-הגותי. כך כותב ראב"ע בפירושו לדיבר המקביל בדברים (ה', יז):

23. ראב"ע בפירושו לדיבר המקביל בדברים (ה', יז)

ורבים אמרו כי אין עוון במחשבת הלב, ואין עליהם שכר ועונש.

לאמור: אם האדם אינו יכול להימנע מלחמוד בלבו דבר יפה ונחמד למראה עיניו, לא ייתכן שחמדנו זו כשלעצמה תהיה בגדר עוון ותיכלל במושגים של שכר ועונש, וממילא לא יכול לחול עליה ציווי של התורה.

בכל חומש התייחס ראב"ע לבעיה בהתאם לתחום שבו הציג אותה בפירושו לאותו חומש. בחומש דברים כתב:

המשך 23

ויש ראיות רבות להשיב עליהן (-) לסתור את טענת הרבים (הללו), ולא אאריך, רק אראה להם: "לב חרש מְחֻשְׁבוֹת אֶן" (משלי ו', יח); "הַטִּיבוֹתַי כִּי הָיָה עִם לִבִּי" (דה"ב ו', ח) (זוהי תשובת ה' לדוד על בקשתו לבנות בית לה', המצוטטת בדברי שלמה);

"הַיְטִיבָה ה' לְטוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם" (תהילים קכ"ה, ד). ומשה אמר בסוף [התורה]: "בְּפִיךָ וּבְלִבְךָ לַעֲשׂוֹת" (דברים ל', יד). ועיקר כל המצוות ליישר הלב, ורובם זָכַר. והמזיד והשוגג יוכיחו.

וכוננת דבריו של ראב"ע היא שהשוגג והמזיד למרות שבמעשה שעשו שניהם שווים, ואף על פי כן המזיד נענש בגלל כוונת הלב הרעה, ולא כן השוגג שמעשהו נעדר כוונת זדון.

בביאורו ל"לא תחמד" בספרנו עונה ראב"ע על השאלה הנשאלת במישור הפסיכולוגי והעומדת ביסוד הטענה העיונית:

24. ראב"ע במקומנו (בביאור הארוך)

ועתה אתן לך משל: דע, כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה, והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו שישכב עמה, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים, שיתאוה שיהיה לו כנפיים לעוף השמים ולא יתכן להיות. כאשר אין אדם מתאוה לשכב עם אמו, אף על פי שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו.

ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון, לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'... ובעבור זה, המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ובמחשבותיו ותחבולותיו, על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו.

כוונת ראב"ע היא שהתודעה הדתית שאדם בוחר לחיות בה היא שמכתיבה לו את היחס אל העולם הסובב אותו.

תודעה דתית נכונה של המאמין בהשגחת ה' על בריותיו מביאה את האדם שלא לחשוק באשת חברו או ברכושו כלל, בידעו שהוא מנוע מדברים אלו על ידי ה'.

על השאלה 'איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו?' יש להשיב אפוא, כי על ידי חינוך עצמי להכרה דתית נכונה יוכל האדם לראות 'כל מה שהוא נחמד למראה' בלא שהדברים הללו יעוררו בלבו תשוקה להשיגם לעצמו.

ומעיר הרב סמט שאגב תשובתו של ראב"ע לתמיהתם של הרבים 'על זאת המצווה' הרי שאנו למדים מדבריו מהו לדעתו טעם איסור 'לא תחמד'?

מדבריו עולה שהאיסור איננו הגנה על ה'רע' מפגיעת החומד

21. פילון האלכסנדרוני בחיבורו 'על עשרת הדיברות'

לבסוף אוסר הוא לחמוד, בידעו כי מִמָּךָ החימוד וחורש רעה. הרי כל היפעלויות הנפש קשות, שמטלטלות הן ומזעזעות אותה בניגוד לטבע, ואינן מניחות לה להיות בריאה; אך קשה מכולן החימוד. שכן כל היפעלות אחרת, הבאה... מבחוץ, אינה כפי הנראה מרצוננו; ואילו החימוד לבדו ראשיתו בתוכנו ומרצוננו הוא.

... בשעה שנתן אדם אל לבו טובה שאינה נוכחת, ושואף לזכות בה, הוא דוחף את נפשו למרחקים ומותחה עד מאוד מתוך כמיהה לגעת בטובה הנכספת... להוט לתפסה אך אינו מסוגל להגיע אליה, ומצבו כשל הרודף אחרי הנסוג מפניו במהירות קטנה משל הבורח אך במרץ שלא ינוצח... החימוד מטיל על אדם עונש כשל טאנטאלוס (מלך יווני אגדי שחטא ונידון לעינוי תמידי שלעולם לא יבוא על סיפוקו. הומירוס מתארו ב'יאודיסאה').

הרי הלה היה מחטיא, בשעה שעמד לנגוע בהם, את כל החפצים ששאף להשיגם. והנתון בידי החימוד, הצמא תמיד למה שלא בנמצא, לעולם אינו שבע, והוא מתפתל סביב שאיפתו הריקה.

... כאשר יקבל פטור וחופש, יבעיר היצר (- של החימוד) ויחריב לגמרי את הכול... התשוקה לממון, או לאישה או לתהילה, או לכל דבר אחר המביא לידי תענוג - האם היא גורמת רעות קטנות ושבשגרה? כלום אין זו הסיבה לכך, שקרובי משפחה מתנכרים וממירים את חיבתם הטבעית באיבה בלא פיוס; שארצות גדולות ורבות-אדם נעשות שממה בשל סכסוכים פנימיים; שהיבשה והים מתמלאים אסונות המתחדשים תמיד עקב קרבות בין ציים ובין חילות רגלים?

מלחמות היוונים והברברים, בינם לבין עצמם ואלו נגד אלו, שתוארו בטרגדיות, נבעו כולן ממקור אחד: חימוד הממון, או התהילה, או התענוג. הרי זה מטיל הרס על המין האנושי.

דבריו אלו מעמיד פילון את 'לא תחמד' כעמוד מרכזי של תורת המידות של התורה.

תחילה הוא דן בהיבט האינדיבידואלי של הציווי הזה - בתיקון נפשו של הפרט; ובהמשך הוא מרחיב במשמעותו החברתית, וטוען שהמשפחה, הארץ והמין האנושי כולו עלולים ליהרס בעקבות אי-דיכוי התשוקה לתענוגות.

הצו 'לא תחמד' יש בו אפוא כדי להציל את כל אלו.

פילון גם היה ער להיבט של המוסר החברתי שיש בנוסח הדיבר העשירי, ועל כן ייחד את סוף דבריו לכוח ההרס החברתי שיש בתשוקה שאין שמים לה רסן.

ביאורו של פילון מעניק לאיסור 'לא תחמד' משמעות של מצווה יסודית, שעליה ניתן להסמך מצוות רבות נוספות.

"איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו?" - תשובת ראב"ע

נעסוק כעת בבעיה שנידונה בכמה מקומות בדברי ראב"ע:

האם ניתן לצוות את האדם שלא לחמוד את מה שלבו חומד?

האם ניתן לשלוט במחשבה וברגש ולהימנע מלהשתוקק לנאה ולמצודד שברשות הזולת?

בעיה זו נחלקת לשני תחומים, שהאחד קשור לחברו: לתחום הפסיכולוגי האנושי ולתחום העיון התורני. בתחום הראשון

שואל ראב"ע במקומנו (בביאור הארוך):

22. ראב"ע במקומנו (בביאור הארוך)

אנשים רבים יתמהו על זאת המצווה: איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו?

המפנים לעבודתו **מחשבותם**. שאין טוב לאדם כמו המחשבה הטובה והזכה, כי היא ראשית כל המעשים וסופן. וזהו לפי הדומה עניין 'לב טוב' ששיבחו חכמים במסכת אבות (פ"ב מ"ט).

בדברים אלו מסביר בעל ספר החינוך **שהאדם הוא בעל בחירה חופשית לא רק ביחס למעשים שיעשה, אלא גם ביחס למחשבות שיחשוב ולרגשות שירגיש**.
עולמו הפנימי של האדם - בידיו הוא.

"לבו מסור בידו, אל כל אשר יחפוץ יִטְנוּ".

אמת זו נאמרת ביחס לכל שעה נתונה שבה עומד האדם במבחן אל מול יצר החמדה או כל יצר אחר: יכול הוא להסיר את החמדה מלבו ולא לעבור על 'לא תחמדי' ועל 'ולא תתאוה'.

את הרעיון הזה מבטא המדרש (בראשית רבה ס"ז, ה ובמקבילות), בהבחנה שהוא עושה בין שני מטבעות לשון המופיעים במקרא - 'לדבר בלב' או 'לדבר אל הלב' - ביחס לשני סוגים של אישים:

27. בראשית רבה ס"ז, ה'

הרשעים ברשות לבן:

"אמר נבל בלב... (תהילים י"ד, א)

"ויאמר עשו בלב... (בראשית כ"ז, מא)

"ויאמר ירבעם בלב... (מל"א י"ב כו)

"ויאמר המן בלב... (אסתר ו', ו)

אבל הצדיקים - לבן ברשותן:

"וחנה היא מדברת על לבה... (שם"א א', יג)

"ויאמר דוד אל לבו... (שם כ"ז, א)

"וישם דניאל על לבו... (דניאל א', ח)

דומין לבוראן:

"ויאמר ה' אל לבו... (בראשית ח', כא).

אלא הוא איסור **דתי מובהק**: 'לא תחמד את מה שה' אסר עליך או לא חפץ לתת לך, אלא שמח בחלקך מתוך הכרה שזה החלק שחלק לך ה'.'
מסיבה זו מדגיש ראב"ע שאשת רעהו "אסרה ה' לוי" ורכוש רעהו "ה' לא רצה לתת לוי".

ישנו דמיון בין טעמו של האיסור כפי שעולה מדברי ראב"ע לטעמו בדברי פילון בולט, בכך ששניהם סבורים שעיקרה של מצווה זו הוא הגנה על **האדם שאליה היא פונה** מפני נזקיה של התאוה והתשוקה אל מה שאינו בהישג ידו, וכי מושא האיסור הוא "כל אשר **לרעד**" מכיוון שדווקא **בעלות האחר** היא שהופכת את התשוקה לכל אשר לו לתשוקה פסולה.

ההבדל ביניהם הוא בהגדרת התחום הנפגע מתאוה פסולה זו של האדם:

לדברי פילון, התאוה אל הבלתי-ניתן להשגה פוגעת בראש ובראשונה **בנפש האדם**, באיזונה ובבריאותה, אולם גם במעגלים חברתיים שונים הנהרסים מחמת תאוות שאין שמים להן רסן.

ראב"ע, לעומת זאת, רואה את התאוה אל הדבר שאינו מיועד לאדם בראש ובראשונה כחטא דתי וכביטוי לפגם באמונתו של האדם. הצו 'לא תחמדי' הוא אפוא קריאה לתיקון התודעה **הדתית** של האדם, וכדברי הספורנו המבוססים על פירוש ראב"ע:

25. הספורנו

"לא תחמדי" - יהיה הדבר אצלך לנמנע גמור, כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל.

"הרשעים - ברשות לבן, אבל הצדיקים - לבן ברשותן"

אולם מעיר הרב סמט תשובת ראב"ע אינה פותרת את הבעיה למי שנפגש עם איסור 'לא תחמדי' במציאות, במערכות החיים עצמם, ומוצא את לבו חומד דבר **מיכל אשר לרעהו** - והוא תמה על המצווה לא תמיהה עיונית אלא תמיהה קיומית קשה:

'איך לא יחמוד דבר יפה זה בלבו?'

עתה אין זמן לפיתוח תודעה דתית נכונה אשר תמנע את התאוה לאשר לזולתו, שהרי זוהי שאלה **בוערת** אצל החומד, ומה שלא נעשה בחינוכו העצמי עד עתה לא יוכל להיעשות ברגע זה.

אף המשלים שהביא ראב"ע (או תחליפיהם) לא יועילו, שהרי במצב זה האיש הכפרי כבר חומד את בת המלך היפה, ומה יש לו לעשות ביחס לאיסור 'לא תחמדי'?

בעל ספר החינוך (בפרשת ואתחנן מצווה תט"ז) שלא להתאוות מה שביד אחינו בני ישראל) עמד על שאלה זו, ובאר:

26. בעל ספר החינוך בפרשת ואתחנן מצווה תט"ז

ואל תתמה לומר: ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חברו, והוא מכולם ריק וריקם? ואיך תבוא בתורה מניעה במה שאי אפשר לו לאדם לעמוד עליו? שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטיפשים הרעים והחטאים בנפשותם; כי האמנם **ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה**, וברשותו ובדעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו, **ולבו מסור בידו, על כל אשר יחפוץ יִטְנוּ**.

והשם, אשר לפניו נגלו כל תעלומות, חופש כל חדרי בטן, רואה כליות ולב, אין אחת - קטנה או גדולה, טובה או רעה - מכל מחשבות האדם נעלמת ממנו, ולא נסתרת מנגד עיניו, ישיב נקם לעוברי רצונו **בלבבם**, ונוצר חסד לאלפים, לאוהביו